

*До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 08.051.177
Дніпровського національного
університету імені Олеся
Гончара*

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента **Живової Юлії Вадимівни** кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
на дисертаційну роботу **Жданової Анни Віталіївни** на тему «Суб'єкт кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та євроінтеграції», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність дисертаційної роботи. Тема, обрана А. В. Ждановою, стосується одного з фундаментальних інститутів Загальної частини кримінального права. Визначення суб'єкта кримінального правопорушення безпосередньо пов'язане із встановленням меж кримінальної відповідальності, кваліфікацією діяння, оцінкою осудності та віку, встановленням спеціальних ознак особи, а також із додержанням принципів особистої вини, справедливості та індивідуалізації кримінально-правового реагування. Саме тому будь-яка трансформація цього інституту потребує особливо виваженого доктринального та нормативного обґрунтування.

Актуальність проблематики суттєво посилюється сучасними змінами у структурі кримінально протиправної поведінки. Як обґрунтовано зазначено у вступі на с. 20-23, транснаціоналізація злочинності, корпоративні форми протиправної діяльності, цифровізація, воєнні злочини, колабораційна діяльність, складні моделі організаційного управління та фактичного контролю дедалі частіше вимагають від правозастосувача оцінювати не лише формальний статус особи, але й її реальну функціональну роль. Водночас авторка слушно застерігає від механічного розширення поняття суб'єкта кримінального правопорушення, оскільки повне прирівнювання юридичної особи до фізичної особи може призвести до розмивання персоналістичних засад українського кримінального права.

Окремого значення тема набуває у зв'язку з євроінтеграційним курсом України. Сучасні європейські та міжнародні моделі кримінально-правового реагування не демонструють єдиного підходу до корпоративної відповідальності, спеціального суб'єкта, віку кримінальної відповідальності або командної відповідальності. Тому науково значущим є не пошук готової моделі для

запозичення, а визначення меж функціональної адаптації іноземного досвіду до національної системи кримінального права. Саме такий підхід закладено в дисертації, де збереження фізичної осудної особи відповідного віку як загального суб'єкта поєднується з розвитком спеціальної, ювенальної, міжнародно-функціональної та корпоративно-опосередкованої складових кримінально-правового реагування.

В умовах повномасштабної збройної агресії особливої актуальності набули питання військової та міжнародно-кримінальної суб'єктності, відповідальності командирів і фактичних керівників, колабораційної діяльності, злочину агресії та інших діянь, у яких юридичне значення має не лише формальна посада, а реальна влада, командування або контроль. У цьому аспекті дисертація реагує на нову правову реальність, яка вже відображена у кримінальному законодавстві та судовій практиці й потребує доктринального систематизування.

Наукова актуальність роботи підтверджується й наявністю конкретної доктринальної прогалини. У вступі на с. 22 авторка обґрунтовано зазначає, що наявні дослідження здебільшого концентруються або на загальному понятті суб'єкта, або на окремих його різновидах. Комплексне ж дослідження трансформації кримінально-правової суб'єктності в умовах глобалізації, євроінтеграції, корпоративізації та міжнародного кримінального права залишається недостатньо розробленим. Сукупність цих обставин дає підстави позитивно оцінити вибір теми та її відповідність сучасним потребам науки і практики кримінального права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до індивідуального плану підготовки здобувачки третього освітньо-наукового рівня за освітньо-науковою програмою «Право» зі спеціальності 081 «Право». Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара 23 листопада 2023 року. Роботу виконано на кафедрі адміністративного і кримінального права в межах наукової теми «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів» (державний реєстраційний номер 0122U001109), що безпосередньо кореспондує проблематиці дослідження.

Науковий рівень дисертації та ступінь виконання поставленого наукового завдання

Дисертаційна робота А. В. Жданової характеризується послідовною науковою логікою, в якій класична кримінально-правова конструкція суб'єкта співвідноситься з новими організаційними, функціональними, міжнародними та гарантійними вимірами кримінальної відповідальності. Метою дослідження на с. 24 визначено комплексне теоретико-правове обґрунтування трансформації інституту суб'єкта кримінального правопорушення в контексті глобалізації та євроінтеграції, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення

кримінального законодавства України із збереженням персоналістичного ядра загального суб'єкта.

Для досягнення поставленої мети сформульовано дванадцять взаємопов'язаних завдань, які охоплюють історико-правову еволюцію інституту, доктринальні підходи, зарубіжний досвід, сучасне поняття суб'єкта, моделі його застосування, вплив глобалізації та воєнного стану, європейський досвід, судову практику, прогалини законодавства, сталі вектори розвитку та авторську модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності. Послідовність цих завдань відображена у структурі роботи і дозволяє перейти від фундаментальної доктрини до конкретних нормативних пропозицій.

Сильною стороною дослідження є прагнення не протиставляти традиційне й новітнє розуміння суб'єкта кримінального правопорушення. Авторка не відмовляється від положення про фізичну осудну особу відповідного віку як нормативне ядро ст. 18 КК України, а пропонує функціонально поглибити доктрину через спеціального суб'єкта, гарантійний статус неповнолітнього, міжнародно-правові моделі фактичного контролю та особливий режим кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб. Така позиція демонструє прагнення зберегти принцип особистої вини й водночас пояснити ті явища, які не охоплюються спрощеною формулою загального суб'єкта.

Науковий рівень роботи посилюється значним порівняльно-правовим матеріалом. Дисертантка досліджує підходи різних європейських і світових правопорядків, зіставляючи моделі персональної, корпоративної та змішаної відповідальності, правове регулювання спеціальних суб'єктів, вікові межі, осудність та інші елементи кримінально-правової суб'єктності. Важливо, що порівняльний матеріал використано не як каталог іноземних норм, а для виявлення загальних тенденцій і меж їх допустимого перенесення до української системи.

Зміст дисертації також свідчить про практико-орієнтований характер наукового пошуку. Авторка послідовно звертається до практики Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, ЄСПЛ, окремих іноземних судів, матеріалів міжнародних організацій та правозастосовної практики щодо службових, військових, корпоративних, ювенальних і міжнародних суб'єктів. Це дозволяє перевіряти доктринальні положення на конкретних ситуаціях і формувати висновки, придатні для подальшого правозастосування.

Загалом поставлене наукове завдання виконано на належному рівні. Авторці вдалося поєднати історичний, догматичний, порівняльний, міжнародно-правовий та практичний рівні аналізу, не втрачаючи центральної проблеми: визначення того, як може трансформуватися інститут суб'єкта кримінального правопорушення без руйнування принципу персональної кримінальної відповідальності.

Оцінка структури та основного змісту дисертації

Структура дисертації відповідає поставленій меті та логіці її реалізації. За відомостями, наведеними на с. 30, робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, переліку посилань і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 281 сторінку, з яких 215 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 308 найменувань. Така композиція дозволяє послідовно перейти від історико-доктринального осмислення до сучасної трансформації інституту і далі до практичних напрямів його вдосконалення.

Перший розділ «Теоретико-методологічні та історико-правові засади дослідження суб'єкта кримінального правопорушення» охоплює с. 31-95. У підрозділі 1.1 на с. 31-49 досліджено історичну еволюцію уявлень про суб'єкта кримінального правопорушення. Авторка простежує поступовий перехід від моделей статусної, колективної та морально-релігійної відповідальності до персоналізації кримінального осуду, правової рівності та принципу вини. Цінність такого аналізу полягає у демонстрації того, що категорія суб'єкта історично не була статичною і змінювалася разом із загальними уявленнями про природу кримінальної відповідальності.

У підрозділі 1.2 на с. 50-62 систематизовано позиції українських і зарубіжних учених. Розглядаються класичні, соціологічні, фіналістські, персоналістичні, функціональні та гарантійні підходи. Авторка робить важливий крок від розуміння суб'єкта як однієї із формальних ознак складу до визначення його конститутивної, гарантійної, кваліфікаційної, диференціюючої та системоутворюючої функцій. Це створює теоретичну основу для подальшої концепції функціонально-контекстуального оновлення.

Підрозділ 1.3 на с. 63-87 присвячено зарубіжному досвіду законодавчого закріплення суб'єкта кримінального правопорушення. Авторка аналізує різні моделі та показує відсутність єдиного універсального підходу до корпоративної відповідальності, вікових меж, осудності та спеціальних суб'єктів. Висновок першого розділу на с. 88-95 узагальнює історичні й порівняльні результати та підводить до розуміння суб'єкта як системоутворюючої категорії, через яку кримінальне право встановлює персональні межі криміналізації та відповідальності.

Другий розділ «Сучасні теоретико-правові підходи та трансформація концепції суб'єкта кримінального правопорушення в контексті глобалізації та євроінтеграції» охоплює с. 95-162. У підрозділі 2.1 на с. 96-110 уточнюється сучасне поняття суб'єкта кримінального правопорушення. Науково продуктивною є теза про необхідність розглядати його не як ізольований елемент складу, а як динамічний механізм нормативної індивідуалізації відповідальності, який виконує ідентифікаційну, відмежувальну, диференціюючу, функціонально-рольову та гарантійну функції.

У підрозділі 2.2 на с. 111-125 досліджено моделі застосування інституту суб'єкта в українському та євроінтеграційному середовищі. Авторка псеєднує аналіз загального й спеціального суб'єкта, віку, осудності та юридичних осіб із гарантійними стандартами ЄСПЛ. Позитивно оцінюється праєнення не обмежувати гарантійний вимір лише матеріальними ознаками суб'єкта, а враховувати процесуальну справедливість у ситуаціях, коли психічний стан або вік особи мають визначальне юридичне значення.

Підрозділ 2.3 на с. 126-143 присвячено трансформації поняття суб'єкта під впливом глобалізації, цифровізації, транснаціоналізації злочинності та міжнародного кримінального права. Саме тут найбільш виразно формується функціонально-рольова логіка дослідження: реальний зміст повноважень, контроль, організаційний вплив та участь у складних системах протиправної поведінки розглядаються як обставини, що можуть мати кримінально-правове значення поряд із формальним статусом.

У підрозділі 2.4 на с. 144-158 авторка досліджує зміну підходів до суб'єкта в умовах євроінтеграції, глобалізації та воєнного стану. Особливу увагу приділено спеціальному суб'єкту, військовій суб'єктності, колабораційним діянням, юридичним особам і міжнародно-кримінальним моделям контролю. Висновок другого розділу на с. 159-162 закріплює концепцію поліцентричної кримінально-правової суб'єктності, де фізична осудна особа залишається нормативним ядром, але навколо нього формуються похідні функціональні, корпоративні, транснаціональні та контрольні рівні.

Третій розділ «Перспективи розвитку та вдосконалення інституту суб'єкта кримінального правопорушення в контексті європейської інтеграції України та глобалізації» охоплює с. 163-226 і має найбільш виражену прикладну спрямованість. У підрозділі 3.1 на с. 163-179 розглядається можливість запозичення європейського досвіду. Авторка обґрунтовує необхідність функціональної, а не механічної адаптації іноземних моделей, зокрема щодо корпоративної відповідальності та спеціальних суб'єктів.

Підрозділ 3.2 на с. 180-193 присвячено судовій практиці України, Європи та ЄСПЛ. На основі судових підходів дисертантка доводить посилення функціоналізації спеціального суб'єкта: формальний статус, назва посади або належність до організації не завжди є достатніми, а вирішальним може бути реальний обсяг повноважень, фактичний контроль та зв'язок між функціями особи і вчиненим діянням. Одночасно практика ЄСПЛ використовується для окреслення гарантійних меж корпоративного, ювенального та іншого розширеного кримінально-правового реагування.

У підрозділі 3.3 на с. 194-208 сформульовано шляхи подолання прогалин українського законодавства. Авторка звертає увагу на розрив між класичною дефініцією ст. 18 КК України та фактично складнішою архітектурою кримінально-правового реагування, зокрема щодо юридичних осіб. До напрямів удосконалення віднесено розвиток автономного режиму корпоративного

реагування, нормативне значення комплаєнсу, неналежного контролю, правонаступництва та критеріїв атрибуції поведінки юридичній особі.

У підрозділі 3.4 на с. 209-219 систематизовано сталі вектори подальшого розвитку. Найбільш узагальненим результатом цієї частини є модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності, яка охоплює загального, спеціального, неповнолітнього, міжнародно-правового функціонального суб'єкта та юридичну особу як адресата спеціальних кримінально-правових або квазікримінальних засобів. Висновок третього розділу на с. 220-226 і загальні висновки на с. 227-234 завершують цю концепцію та підкреслюють необхідність збереження персоналістичного ядра кримінального права при одночасній модернізації засобів реагування на сучасні форми злочинності.

Наукова новизна одержаних результатів та їх відповідність темі дисертації

Наукова новизна дисертаційної роботи сформульована на с. 27-28 та має комплексний характер. Її центральним елементом є авторська концепція функціонально-контекстуального оновлення інституту суб'єкта кримінального правопорушення. Відповідно до цієї концепції суб'єкт має оцінюватися одночасно у класичній кримінально-правовій, функціонально-рольовій та юрисдикційно-контекстуальній площинах. Такий підхід дозволяє зберегти нормативні гарантії ст. 18 КК України та одночасно враховувати фактичну роль особи у складних організаційних, військових, корпоративних і транснаціональних механізмах протиправної поведінки.

Найбільш помітним результатом є модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності. Вона структурно поєднує загального суб'єкта, спеціального суб'єкта, неповнолітнього суб'єкта, міжнародно-правового функціонального суб'єкта та юридичну особу як адресата спеціальних заходів. Саме ця модель концентрує основний задум дисертації: не розширювати традиційне поняття суб'єкта безмежно, а побудувати систему диференційованих рівнів кримінально-правового значення.

Науково цікавою є позиція щодо функціоналізації спеціального суб'єкта. У роботі доводиться, що в окремих категоріях кримінальних правопорушень формальна назва посади або статус не повинні автоматично визначати наявність спеціальної суб'єктності. Значення мають реальні повноваження, можливість контролю, управлінський ресурс, зв'язок функції із діями та момент набуття відповідного статусу. Цей підхід особливо важливий для службових, військових, корупційних та міжнародних кримінальних правопорушень.

Окремий напрям новизни пов'язаний із юридичною особою. Авторка не пропонує визнавати її загальним суб'єктом кримінального правопорушення, а розвиває конструкцію самотійного адресата кримінально-правового або квазікримінального реагування. У цьому контексті удосконалено положення про співвідношення персональної та організаційної відповідальності, значення комплаєнсу, неналежного контролю, правонаступництва та організаційної вини. Така позиція дозволяє уникнути прямого конфлікту з принципом особистої вини,

але водночас створює механізм реагування на корпоративно організовану протиправну поведінку.

Важливим є й розвиток міжнародно-правового функціонального виміру суб'єктності, у межах якого відповідальність пов'язується з фактичним командуванням, контролем або спеціальним обов'язком запобігати кримінально протиправній поведінці. У роботі цей підхід співвідноситься із сучасними моделями командної відповідальності та фактичного впливу. У сукупності зазначені положення безпосередньо відповідають темі дисертації та мають достатній рівень самостійності.

Наукова обґрунтованість і достовірність одержаних результатів

Обґрунтованість дисертаційних положень забезпечується значною джерельною базою. У роботі використано 308 джерел, серед яких кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України, міжнародні договори, акти права Європейського Союзу, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, кримінальне законодавство зарубіжних держав, наукові праці та матеріали правозастосовної практики.

Емпіричну основу становлять практика Конституційного Суду України, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, ЄСПЛ, окремих іноземних судів, матеріали міжнародних організацій, офіційні повідомлення правоохоронних органів та практика щодо спеціальних, службових, військових, неповнолітніх і міжнародних суб'єктів. Така різноплановість є виправданою, оскільки дослідження охоплює не одну вузьку категорію, а трансформацію цілого кримінально-правового інституту.

Висновки здебільшого формуються за чіткою причинною логікою. Наприклад, поширення складних корпоративних форм протиправної поведінки використовується для обґрунтування необхідності вдосконалення режиму щодо юридичних осіб; практика фактичного командування та контролю слугує підставою для розвитку функціонального підходу до спеціального суб'єкта; міжнародні гарантії щодо дітей використовуються для обґрунтування посиленого гарантійного режиму неповнолітнього суб'єкта.

Позитивно оцінюються і критичне ставлення до механічного запозичення іноземних моделей. Авторка не стверджує, що корпоративна кримінальна відповідальність або будь-який окремий європейський підхід повинні бути автоматично перенесені до України. Натомість пропонується функціональна еквівалентність і структурна адаптація, що підсилює наукову виваженість рекомендацій.

Оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності

Методологічну основу дисертації викладено на с. 25-26. Авторкою використано діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, порівняльно-правовий, системно-структурний, герменевтичний, функціональний та прогностичний методи. Їх добір відповідає складності теми,

яка одночасно має історичний, догматичний, порівняльний, міжнародний, практичний та прогностичний виміри.

Історико-правовий метод дозволив простежити еволюцію кримінально-правової суб'єктності від ранніх статусних моделей до сучасного персоналістичного підходу. Формально-логічний використано для уточнення співвідношення понять «суб'єкт кримінального правопорушення», «спеціальний суб'єкт», «юридична особа як адресат кримінально-правового реагування» та «кримінально-правова суб'єктність». Порівняльно-правовий метод забезпечив аналіз різних моделей зарубіжного регулювання.

Системно-структурний метод особливо важливий для центральної авторської концепції, оскільки саме за його допомогою обґрунтовано багаторівневу модель кримінально-правової суб'єктності. Герменевтичний метод застосовано при тлумаченні положень КК України, міжнародних актів, прага ЄС, практики ЄСПЛ та національних судів, а функціональний дозволив оцінювати не лише формальний статус, але й реальну роль особи у механізмі кримінально протиправної поведінки.

Прогностичний метод отримує реалізацію у третьому розділі, де авторка переходить від констатації наявних тенденцій до формулювання можливих напрямів законодавчої модернізації. У сукупності характер застосування методів свідчить про належний рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності та здатність свідомо комбінувати різні дослідницькі інструменти залежно від змісту конкретного завдання.

Оцінка наукових публікацій здобувачки та апробація результатів

Основні положення дисертації належним чином відображено у наукових публікаціях. За даними, наведеними на с. 30, за темою дисертації опубліковано сім наукових праць, із яких три статті у фахових юридичних виданнях та чотири тези доповідей на наукових конференціях. Тематика публікацій безпосередньо пов'язана з предметом дисертації та охоплює суб'єкта кримінального правопорушення, вплив глобалізації, воєнний стан, європейські стандарти, правову ідентифікацію суб'єкта та трансформацію підходів до його визначення.

Позитивним є те, що публікації демонструють поступове формування наукової позиції. Матеріали 2024 року стосуються впливу глобалізації та правової ідентифікації суб'єкта, тоді як публікації 2026 року вже концентруються на трансформації інституту, воєнному контексті та запозиченні євроінтеграційного досвіду. Така динаміка відповідає структурі дисертації та свідчить про послідовне поглиблення дослідницького інтересу.

Апробація результатів здійснювалася на чотирьох науково-практичних заходах у Дніпрі, Кам'янці-Подільському та Вроцлаві у 2024-2026 роках. Представлення результатів у різних форматах і на різних етапах роботи створило можливість для їх професійного обговорення й уточнення. Представлений комплекс публікацій та апробаційних заходів дає достатні підстави вважати основні результати дисертації належним чином оприлюдненими.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку доктрини кримінально-правової суб'єктності. Запропонований функціонально-контекстуальний підхід дозволяє вийти за межі суто формального опису суб'єкта і розглядати його у зв'язку з фактичною роллю особи, правовим статусом, характером функцій та юрисдикційним середовищем. Особливий науковий потенціал має модель багаторівневої суб'єктності, яка може стати основою для подальшої дискусії про співвідношення загального і спеціального суб'єкта, корпоративного реагування та міжнародно-кримінальних конструкцій.

Практичне значення визначене на с. 28-29. Результати можуть бути використані у законотворчій діяльності при вдосконаленні КК України, унормуванні спеціальних суб'єктів, розвитку режиму кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб та імплементації європейських стандартів. У правозастосовній діяльності запропоновані підходи мають значення для кваліфікації діянь, встановлення службового або військового статусу, оцінки фактичної ролі особи та вирішення питань корпоративного кримінально-правового реагування.

Практично цінними є положення про функціоналізацію спеціального суб'єкта. У складних службових, військових, корупційних або міжнародних кримінальних правопорушеннях формальний титул може не відображати реального обсягу контролю або владного ресурсу особи. Водночас авторська концепція орієнтує правозастосувача не на довільну оцінку ролі особи, а на встановлення юридично значущого зв'язку між функціями, фактичними повноваженнями та вчиненим діянням.

Окремий практичний потенціал мають пропозиції щодо юридичних осіб. Розвиток критеріїв атрибуції, комплаєнсу, неналежного контролю та правонаступництва може сприяти більшій визначеності застосування кримінально-правових заходів у корпоративному середовищі та наближенню української моделі до міжнародних зобов'язань без прямої відмови від персонального характеру кримінальної відповідальності фізичної особи.

Дотримання академічної доброчесності та самостійність дослідження

Дисертація має характер самостійно виконаної кваліфікаційної наукової праці. На титульній сторінці здобувачка підтверджує, що робота містить результати власних досліджень, а використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжується відповідними посиланнями. У вступі на с. 29 окремо зазначено, що сформульовані положення, узагальнення, рекомендації та пропозиції ґрунтуються на самостійно проведеному дослідженні.

Самостійність авторської позиції простежується у концепції функціонально-контекстуального оновлення, багаторівневій моделі кримінально-правової суб'єктності, підході до юридичної особи як окремого адресата реагування та у запропонованих напрямках адаптації європейського досвіду. Використані наукові

позиції, нормативні матеріали та судова практика супроводжуються посиланнями. За результатами ознайомлення з дисертацією підстав ставити під сумнів дотримання принципів академічної доброчесності не вбачається.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження А. В. Жданової, вважаю за необхідне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер та можуть бути предметом наукового обговорення під час публічного захисту.

1. Центральною новелою дисертації є модель багаторівневої кримінально-правової суб'єктності, остаточно узагальнена авторкою у висновках третього розділу на с. 220-226 та загальних висновках на с. 227-234. Відповідно до запропонованої конструкції виділяються загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт, неповнолітній суб'єкт, міжнародно-правовий функціональний суб'єкт та юридична особа як адресат спеціальних кримінально-правових або квазікримінальних засобів. Запропонована модель є науково цікавою та дозволяє системно представити сучасні напрями розвитку кримінально-правової суб'єктності. Водночас доцільною видається додаткова конкретизація системоутворюючого критерію, який забезпечує внутрішню єдність таких різних за юридичною природою елементів. Зокрема, під час захисту авторці варто пояснити, у чому полягає функціональний зв'язок між класичною персональною суб'єктністю фізичної особи, спеціальним гарантійним режимом неповнолітнього, міжнародно-правовими конструкціями фактичного контролю та юридичною особою як особливим адресатом кримінально-правового реагування.

2. У підрозділах 3.3 та 3.4 на с. 194-219 значну увагу приділено перспективам розвитку кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб, зокрема через критерії атрибуції, організаційної дефектності, комплаєнсу, неналежного контролю та правонаступництва. Позитивно оцінюється послідовна позиція авторки, відповідно до якої юридична особа не визнається загальним суб'єктом кримінального правопорушення, а розглядається як самостійний адресат спеціальних кримінально-правових або квазікримінальних заходів. Разом із тим потребує додаткового понятійного уточнення співвідношення кримінально-правової суб'єктності та такого особливого статусу юридичної особи. Науковий інтерес становить питання, чи доцільно в межах запропонованої концепції окремо виокремити категорію організаційної кримінально-правової релевантності юридичної особи, яка точніше відображала б її місце в системі кримінально-правового реагування без ототожнення з носієм персональної вини.

3. У підрозділі 3.2 на с. 180-193 авторка послідовно розвиває функціональний підхід до встановлення ознак спеціального суб'єкта, відповідно до якого юридичне значення можуть мати не лише формальна назва посади чи статус особи, але й реальний обсяг повноважень, фактичний контроль, командування, організаційний вплив та зв'язок виконуваної функції з кримінально протиправним діянням. Такий підхід видається переконливим для

службових, військових, корупційних та міжнародних кримінальних правопорушень. Водночас його практична реалізація потребує чіткого визначення нормативних меж з огляду на принцип законності кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим доцільно конкретизувати, за яких умов сцінка фактичної ролі особи виступає способом встановлення змісту вже передбаченої кримінальним законом ознаки спеціального суб'єкта, а за яких може створювати ризик розширювального тлумачення або фактичного конструювання нової ознаки суб'єкта поза межами закону.

4. У висновках третього розділу на с. 220-226 та загальних висновках на с. 227-234 неповнолітній суб'єкт визначається як окремий рівень багаторівневої моделі, специфіка якого пов'язується не лише з віком кримінальної відповідальності, але й із підвищеними гарантіями справедливого провадження, індивідуалізації, ресоціалізації та ефективної участі у процесі. Такий підхід відповідає сучасному гарантійному спрямуванню ювенальної юстиції. Разом із тим для більшої концептуальної завершеності запропонованої моделі доцільно було б чіткіше розмежувати матеріально-правові та кримінально-процесуальні складові ювенальної суб'єктності, визначивши, які саме ознаки обґрунтовують виокремлення неповнолітнього як самостійного рівня кримінально-правової суб'єктності, а які характеризують спеціальний процесуальний режим реалізації його статусу.

Зазначені міркування не ставлять під сумнів основні результати дисертаційного дослідження, а стосуються тих положень, які за своєю природою допускають подальшу наукову дискусію. Відповіді здобувачки на порушені питання під час захисту дадуть можливість повніше розкрити її авторську позицію та уточнити межі запропонованої концепції багаторівневої кримінально-правової суб'єктності.

У цілому дисертація характеризується належним теоретичним рівнем, значним обсягом опрацьованого нормативного, доктринального і практичного матеріалу, послідовним застосуванням методологічного інструментарію та виразною авторською концепцією. Сформульовані висновки і пропозиції мають значення для подальшого розвитку кримінально-правової доктрини, удосконалення законодавства і практики його застосування.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Жданової Анни Віталіївни на тему «Суб'єкт кримінального правопорушення в доктрині кримінального права в контексті глобалізації та євроінтеграції» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій одержано нові науково обґрунтовані результати щодо розвитку інституту суб'єкта кримінального правопорушення, його функціонально-контекстуальної трансформації, співвідношення класичного персоналістичного ядра з новими формами спеціальної, ювенальної, міжнародно-

функціональної та корпоративно-опосередкованої кримінально-правової суб'єктності.

За актуальністю теми, науковим рівнем, ступенем новизни та обґрунтованості результатів, методологічним забезпеченням, теоретичним і практичним значенням, повнотою оприлюднення результатів та рівнем академічної доброчесності дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Жданова Анна Віталіївна продемонструвала належний рівень сформованості компетентностей самостійної науково-дослідної діяльності, здатність критично опрацьовувати складний кримінально-правовий, порівняльний та міжнародний матеріал, формулювати власні наукові положення і практичні рекомендації. За результатами публічного захисту Жданова Анна Віталіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Доцент кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
кандидат юридичних наук, доцент

Юлія ЖИВОВА

Підпис к.ю.н., доцента Живової Ю. В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

«14» 08 2026 р.

Олег МАРЕНКОВ